

สมเด็จพระปิยมหาราชกับการปฏิรูปประเทศไทย*
SOMDEJ PHRA PIYAMAHARAJ AND THE REFORM OF THAILAND

กำพล ศรีโท, พระมหากฤษฎา กิตติโสภโณ

Kampol Sritho, Phramaha Krisada Kittisobhano

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author E-mail: Kampol2509@gmail.com

บทคัดย่อ

การปฏิรูปประเทศในสมัย “สมเด็จพระปิยมหาราช” สมัญญาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จากการศึกษาค้นคว้าพระองค์ทรงเร่งรัดปรับปรุงประเทศชาติเนื่องจากพระองค์ทรงเผชิญกับปัญหาภายในประเทศและภัยจากการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตกพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงหามาตรการทางการเมืองโยงอำนาจกลับสู่สถาบันพระมหากษัตริย์จนเป็นผลสำเร็จ ทรงจัดตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์เพื่อรวบรวมภาษีสู่ท้องพระคลัง ทรงจัดตั้งกระทรวง 12 กระทรวง ทรงจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลขึ้น และทรงเลิกทาส พระองค์ทรงยอมเสียดินแดนให้แก่ฝรั่งเศสและอังกฤษเพื่อแลกอิสรภาพของชาติ ในบทความนี้เน้นศึกษาการปฏิรูปอันก้าวหน้าและความเพียรพยายามของพระองค์จนนำประเทศไปสู่ความทันสมัยในโลก นับได้ว่าเป็นการวางรากฐานในการพัฒนาด้านการปกครองของประเทศสืบมาถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ: การปฏิรูปประเทศ; สมเด็จพระปิยมหาราช; รัชกาลที่ 5

* Received December 8, 2021; Revised December 25, 2021; Accepted December 25, 2021

Abstract

The reform of the country in the “Somdej PhraPiyamaharaj”, the title of King Chulalongkorn, Rama V. From research, He hastened to improve the nation as He faced domestic problems and the threat of imperialism in the west, King Chulalongkorn had sought political measures to link power back to the monarchy until it was successful. He established the Pipat Revenue Hall to collect taxes to the royal treasury. He established 12 ministries, established the province of Thesaphiban and abolished slavery. He surrendered territories to France and England in exchange for national sovereignty. In this article, He focused on the progressive reforms and His efforts to bring the country to the modernization of the world, which laid the foundation for the development of the government of the country to the present.

Keywords: Country reform; Somdej PhraPiyamaharaj; Rama V

บทนำ

“พระปิยมหาราช” เป็นพระสมัญญาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) นับเป็นช่วงเวลาเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยจากสังคมโบราณมาสู่สังคมสมัยใหม่ พระราชกรณียกิจในการเปลี่ยนผ่านสังคมไทยสู่ความเป็นสมัยใหม่นั้นมีมากมาย แต่พระราชกรณียกิจประการหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งคือ การปฏิรูปโครงสร้างการปกครอง ซึ่งการปฏิรูปโครงสร้างการปกครองมาจากคำว่า “การปฏิรูป” กับคำว่า “การปกครอง” โดยคำว่า การปฏิรูป นั้นตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Reform” ซึ่งแปลตามพจนานุกรมแล้วหมายถึงการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้เหมาะสมตามสมควรหรือเป็นการทำให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสม ดังนั้นคำว่า การปฏิรูปประเทศ “country reform” จึงควรจะหมายถึงการเปลี่ยนโครงสร้างในแต่ละด้านซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญต่อการปกครองประเทศ โดยมีจุดมุ่งเน้นให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อประชาชนส่วนรวม ผู้เขียนสำรวจพบพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดินตอนหนึ่งว่า

“..จึงเห็นว่าการปกครองในบ้านเมืองเราซึ่งเป็นไปในปัจจุบันนี้ ยังไม่เป็นวิธีการปกครองที่จะให้การทั้งปวงเป็นไปสะดวกได้แต่เดิมมาแล้ว ครั้นเมื่อล่วงมาถึงปัจจุบันนี้บ้านเมืองยิ่งเจริญขึ้นกว่าแต่ก่อนหลายเท่า การปกครองอย่างเก่านั้นก็ยังไม่สมกับความต้องการของบ้านเมืองขึ้นทุกที จึงได้มีความประสงค์อันยิ่งใหญ่ที่จะแก้ไขธรรมเนียมการปกครองให้สมกับเวลา ให้เป็นทางที่จะเจริญแก่บ้านเมือง ได้คิดและได้พูดมาช้านาน แต่การหาตลอดไปได้ไม่ ด้วยมีเหตุขัดขวางต่างๆเป็นอันมาก และการที่จะจัดการก็เป็นภาระหนัก ต้องอาศัยกำลังสติปัญญา และความเชื่อตรงความจงรักภักดีของท่านทั้งปวงผู้ซึ่งจะรับตำแหน่งจัดการทั้งปวงนั้นเต็มความอุตสาหะ วาง

เป็นแบบแผนลงไว้ได้แล้ว การทิ้งปวงจึงจะเป็นไปได้สะดวกตามความประสงค์..”
(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2526)

ภาพที่ 1 : การปฏิรูปการเมืองการปกครองในรัชสมัย รัชกาลที่ 5

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า “จะแก้ไขธรรมเนียมการปกครองให้สมกับเวลาและประสงค์จะวางรูปแบบใหม่เปลี่ยนรูปแบบเก่า”(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2526)นั้นในที่สุดได้นำไปสู่การปฏิรูปโครงสร้างการปกครองใน พ.ศ. 2435 นับเป็นการวางหลักการเกี่ยวกับการจัดรูปแบบการปกครองของไทยซึ่งใช้มาจนถึงปัจจุบัน

การปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 พ.ศ.2411-2453 ได้ทรงปฏิรูปการประเทศให้ทันสมัยตามแบบตะวันตก อย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน สมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 อันเป็นระยะเวลาที่ประเทศไทยได้มีการติดต่อสัมพันธ์กับต่างประเทศมากขึ้นกว่าแต่ก่อน วัฒนธรรมและอารยธรรมต่างๆ ได้หลั่งไหลเข้าสู่ประเทศไทย ประกอบกับอิทธิพลในการแสวงหาเมืองขึ้นของชาติตะวันตก 2 ชาติ คือ ฝรั่งเศสและอังกฤษ กำลังคุกคามเข้ามาใกล้ประเทศไทย และประการสำคัญที่สุดก็คือพระองค์ทรง ได้คาดการณ์ถึงเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้อย่างถูกต้อง จึงได้ดำเนินรัฐประศาสนนโยบายเพื่อนำประเทศไทยให้รอดพ้นวิกฤตการณ์จากการคุกคามทางการเมืองและนำประเทศสู่ความก้าวหน้ายุคใหม่โดยการปฏิรูปการเมืองและด้านต่างๆ ให้ทันสมัย รวมทั้งปฏิรูปการบริหารราชการ(Administrative Reform) ด้วย ซึ่งถือว่าเป็นการปฏิรูประบอบราชการครั้งสำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์ของชาติไทย จนนำประเทศรอดพ้นจากการถูกยึดครองจากประเทศมหาอำนาจตะวันตก และนำความเจริญรุ่งเรืองนานับการมาสู่ประเทศชาติและปวงชนชาวไทย

วัตถุประสงค์ของบทความ

1. เพื่ออธิบายสาเหตุของการปฏิรูปประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5
2. เพื่อศึกษาปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในการปฏิรูปประเทศในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5

วิธีดำเนินการ

การศึกษาค้นคว้านี้ใช้การศึกษาเชิงคุณภาพเพื่อศึกษาเกี่ยวกับการปฏิรูปประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 มีขั้นตอนดังนี้

- (1) การศึกษาข้อมูลจากเอกสารตำราวิชาการและเอกสารทางประวัติศาสตร์การปฏิรูปประเทศ
- (2) การวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล

ผลการศึกษา

1.สาเหตุของการปฏิรูปการประเทศในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้ทรงปฏิรูปการปกครองแผ่นดินอย่างขนานใหญ่ ควบคู่ไปกับการปฏิรูปเศรษฐกิจและสังคม ทั้งนี้ก็เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไป การปฏิรูปเศรษฐกิจ ก็ได้แก่ การปรับปรุงระบบบริหารงานคลังและภาษีอากร ส่วนการปฏิรูปสังคมก็ได้แก่ การเลิกทาส รวมทั้งการปรับปรุงการสื่อสาร และการคมนาคมเป็นต้นสำหรับมูลเหตุสำคัญที่ผลักดันให้มีการปฏิรูปการปกครองมีอยู่ 2 ประการคือ

1.1 ปัจจัยภายในประเทศ เนื่องจากทรงพิจารณาเห็นว่า การปกครองแบบเดิมที่ใช้กันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้วสมัย ไม่เหมาะสมกับสภาพทางการเมืองและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น ประเทศไทยมีประชากรเพิ่มขึ้น การคมนาคมและการติดต่อสื่อสารเริ่มมีความทันสมัยมากขึ้นประเพณีเรื่องทาสย่อมก่อให้เกิดความอยุติธรรมแก่ราษฎรทั่วไป การปกครองแบบเดิมจะมีผลทำให้ประเทศชาติขาดเอกภาพในการปกครอง ขาดประสิทธิภาพในการบริหารราชการแผ่นดินและพัฒนาได้ยาก

1.2 ปัจจัยภายนอก เนื่องจากทรงพิจารณาเห็นว่าหากไม่ทรงปฏิรูปประเทศแผ่นดินย่อมจะเป็นอันตรายต่อเอกราชของชาติ เพราะขณะนั้นจักรวรรดินิยมตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งอังกฤษและฝรั่งเศสได้เข้ามาแสวงหาอาณานิคมในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้เขียนแบ่งประเด็นในการนำเสนอ ดังนี้

1.2.1 การรุกรานจากต่างชาติในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นยุคที่ราชอาณาจักรสยามต้องเผชิญวิกฤตการณ์หนัก จากการล่าอาณานิคมของชาติมหาอำนาจจากยุโรป จนยึดประเทศเพื่อนบ้านไปโดยรอบ อังกฤษยึดพม่า ฝรั่งเศสยึดญวน แล้วต่างก็มีเป้าหมายที่จะเข้ายึดครองไทย ถึงขนาดจะใช้แม่น้ำเจ้าพระยาแบ่งเขตอิทธิพลกัน(โรม บุนนาค, 2560)

1) การรุกรานจากอังกฤษ อังกฤษมุ่งที่แหล่งอุดมด้วยป่าไม้สักในภาคเหนือที่ติดกับพม่า และจุดที่เหมาะสมแก่การตั้งสถานีการค้าทางทะเลในแหลมมลายู

2) การรุกรานจากฝรั่งเศสฝรั่งเศสตั้ง “พรตอาณานิคม” มีนโยบายสนับสนุนการค้าเมืองขึ้น และจึงมาที่ดินแดนอันอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรของกลุ่มแม่น้ำทั้ง 5 ที่มีลักษณะคล้ายฝ่ามือ คือ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำสาละวิน แม่น้ำอิรวดี และแม่น้ำแดงในต่งเกีย เหตุการณ์ที่สะท้อนพระราชหฤทัยสมเด็จพระปิยะมหาราชเป็นอย่างมาก คือเหตุการณ์ใน รศ. 112 ในวันที่ 13 กรกฎาคม 2436 ฝรั่งเศสส่งเรือรบ 2 ลำ ฝ่าแนวป้องกันของป้อมพระจุลฯ เข้ามาจอดที่หน้าสถานทูตฝรั่งเศสในกรุงเทพฯ ซึ่งมีเรือรบฝรั่งเศสจอดอยู่ 1 ลำ แล้ว ชูว่าจะจมนเรือพระที่นั่งมหาจักรีที่จอดอยู่ในแม่น้ำเจ้าพระยาและระดมยิงพระบรมมหาราชวัง หากไทยไม่ยอมจ่ายค่าทำขวัญบุตรภรรยาทหารเรือฝรั่งเศสที่บาดเจ็บล้มตายจากการปะทะครั้งนี้ เป็นเงิน 3 ล้านฟรังก์ หรือไม่ก็ต้องให้ฝรั่งเศสเก็บภาษีเอาเองที่เมืองพระตะบองและเสียมราฐ (โรม บุนนาค : เบื้องหลังภาพประวัติศาสตร์)

2. โครงสร้างการบริหารราชการในสมัยปฏิรูปประเทศ

ในการปฏิรูปโครงสร้างการบริหารนั้น ผู้เขียนพบรายละเอียดดังนี้

2.1.การบริหารราชการส่วนกลาง ได้ทรงยกเลิกการจัดระเบียบการปกครองแบบเดิมในช่วงหลังพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักถึงภัยอันตรายจากการแสวงหาอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจตะวันตก และทรงเห็นว่าลักษณะการปกครองของไทยใช้มาแต่เดิมล้าสมัยไม่สอดคล้องกับความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมือง ดังนั้นในปี พ.ศ.2430 ทรงเริ่มการปฏิรูปการปกครองแผนใหม่ตามแบบตะวันตก โดยเฉพาะในส่วนกลางมีการจัดแบ่งหน่วยงานการปกครองเป็น 12 กรม ซึ่งต่อมาเปลี่ยนไปใช้คำว่า “กระทรวง” แทนโดยประกาศสถาปนากรมหรือกระทรวงต่างๆ ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2435 มีดังนี้(โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, 2553)

1. กระทรวงมหาดไทย รับผิดชอบงานเกี่ยวกับการรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน
2. กระทรวงกลาโหม รับผิดชอบกิจการทหาร และบังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายใต้
3. กระทรวงต่างประเทศ เป็นหน่วยงานราชการส่วนกลางประเภทกระทรวงของไทย มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับราชการต่างประเทศและราชการอื่นตามที่มีกฎหมายกำหนดให้
4. กระทรวงวังกรมวัง เป็นเสนาบดีในพระราชวัง เป็นพนักงานที่จะจัดการพระราชพิธีต่างๆ ได้บังคับบัญชาข้าราชการฝ่ายหน้าซึ่งมีตำแหน่งอยู่ในพระบรมมหาราชวังชั้นใน
5. กระทรวงเมือง(นครบาล) มีอำนาจหน้าที่จัดการในเรื่องความปลอดภัยในพระนคร
6. กระทรวงเกษตรธิการมีหน้าที่เกี่ยวกับการเกษตรกรรม การจัดการแหล่งน้ำ และพัฒนาระบบชลประทาน รวมตลอดทั้งกระบวนการผลิตสินค้าเกษตรกรรม
7. กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ มีหน้าที่สำหรับ รับ จ่าย และรักษา เงินแผ่นดิน ทั้งสรรพราชสมบัติพัสดุทั้งปวง กับถือบัญชีพระราชทรัพย์สำหรับแผ่นดินทั้งสิ้น

8. กระทรวงยุติธรรม เป็นหน่วยงานรับผิดชอบ คຸ້ມครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน ช่วยเหลือและให้ความรู้แก่ประชาชนทางกฎหมาย ป้องกัน ปรามปราบ แก้ไข พื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด

9. กระทรวงธรรมการ มีอำนาจหน้าที่จัดการเกี่ยวกับเรื่องศาสนา การศึกษา การพยาบาล

10. กระทรวงโยธาธิการ มีอำนาจหน้าที่จัดการเกี่ยวกับเรื่องการก่อสร้างต่าง ๆ ตลอดจนการไปรษณีย์ โทรเลขและรถไฟซึ่งเริ่มมีในสมัยรัชกาลที่5

11. กระทรวงยุทธนาธิการ ต่อมาไปอยู่กระทรวงกลาโหม เนื่องจากมีหน้าที่คล้ายคลึงกัน

12. กระทรวงมรธาธิการ ต่อมาไปอยู่กระทรวงวัง เนื่องจากมีหน้าที่คล้ายคลึงกัน

2.2.การปกครองส่วนภูมิภาค พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้ยกเลิกการปกครอง หัวเมือง และให้เปลี่ยนแปลงเป็นการปกครองส่วนภูมิภาคโดยโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ.116 ขึ้น เพื่อจัดการปกครองเป็นมณฑล เมือง อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน ดังนี้ (โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, 2553)

1. มณฑลเทศาภิบาล ประกอบด้วยเมืองตั้งแต่ 2 เมืองขึ้นไป มีสมุหเทศาภิบาลที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งไปปกครองดูแลต่างพระเนตรพระกรรณ

2. เมือง ประกอบด้วยอำเภอหลายอำเภอ มีผู้ว่าราชการเมืองเป็นผู้รับผิดชอบ

3. อำเภอ ประกอบด้วยท้องที่หลาย ๆ ตำบล มีนายอำเภอเป็นผู้รับผิดชอบ

4. ตำบล ประกอบด้วยท้องที่ 10-20 หมู่บ้าน มีกำนันเป็นผู้รับผิดชอบ

5. หมู่บ้าน เป็นหน่วยปกครองที่เล็กที่สุด มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้รับผิดชอบ

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ยกเลิกมณฑลเทศาภิบาลและเปลี่ยนเมืองเป็น จังหวัด

3. การปกครองส่วนท้องถิ่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดให้มีการบริหารราชการส่วนท้องถิ่นในรูปแบบสุขาภิบาล ซึ่งมีหน้าที่คล้ายเทศบาลในปัจจุบัน เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2440 โดยโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชกำหนดสุขาภิบาลกรุงเทพฯ ร.ศ.116 (พ.ศ. 2440) ขึ้นบังคับใช้ในกรุงเทพฯ ต่อมาใน ร.ศ.124 (พ.ศ. 2448) ได้ขยายไปที่ท่าฉลอม ปรากฏว่าดำเนินการได้ผลดีเป็นอย่างมาก ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติจัดการสุขาภิบาล ร.ศ.127 (พ.ศ.2451) ขึ้น โดยแบ่งสุขาภิบาลออกเป็น 2 ประเภท คือ สุขาภิบาลเมืองและสุขาภิบาลตำบล (โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, 2553)

การปรับโครงสร้างพื้นฐานเพื่อต่อต้านอำนาจท้องถิ่น การขาดโครงสร้างพื้นฐานที่เข้มแข็งของรัฐ ส่งผลให้รัฐไม่สามารถเข้าถึงประชาชนในพื้นที่ห่างไกลได้ ประชาชนจึงต้องพึ่ง

อำนาจผู้มีบารมีในท้องถิ่น ทำให้เกิดโครงสร้างของผู้มีบารมีในท้องถิ่น(นรพัชร เสาธงทอง, 2557) ดังนั้นการแก้ไขปัญหาดังกล่าวจึงต้องเร่งปฏิรูปโครงสร้างพื้นฐานดังนี้

1) การคมนาคมพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ทรงเสด็จประพาสประเทศอินเดียโดยทรงใช้เส้นทางผ่านพม่า นับเป็นการเสด็จประพาสเอเชียครั้งที่ 2 เส้นทางเสด็จผ่านสิงคโปร์ ปีนัง มะละแหม่ง ย่างกุ้ง กัลกัตตา เดลี อัครา ลักเนาว์ บอมเบย์ และพาราณสี ในการเสด็จพระราชดำเนินผ่านประเทศที่มีการคมนาคมทางบกที่สะดวกรวดเร็วด้วยโครงข่ายถนนรอบเมืองอยู่ในพระเนตรพระกรรณตลอดเวลา(ผู้เขียนมองว่าการสอดส่องผ่านระบบคมนาคมเป็นการลดการกดขี่ประชาชนโดยกลุ่มขุนนางได้) เป็นสาเหตุให้พระองค์ท่านทรงนำโครงข่ายของถนนรอบเมืองมาปรับใช้ในพระนคร เพื่อให้เกิดความสะดวกสบายในการเดินทางสัญจรไปมาหาสู่กันของประชาชนจึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการปรับปรุงการคมนาคมให้เจริญก้าวหน้าทั้งทางบกและทางน้ำ ที่สำคัญก็ได้แก่ การขุดคลอง การสร้างถนน การตัดถนน และการสร้างรถไฟซึ่งผู้เขียนแบ่งประเด็นนำเสนอ ดังนี้

การขุดคลอง มุ่งประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดฯ ให้หน่วยราชการและเอกชนขุดคลองขึ้นเป็นจำนวนมากเพื่อเป็นเส้นทางคมนาคมระหว่างกรุงเทพฯกับจังหวัดข้างเคียงที่เป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญ และเป็นเส้นทางลำเลียงข้าวออกสู่ตลาดต่างประเทศ เช่น คลองนครเนื่องเขต คลองประเวศบุรีรัมย์ คลองทวีวัฒนา และคลองนราภิรมย์ เป็นต้น

การสร้างถนนและการตัดถนน ได้มีการสร้างถนนและการตัดถนนขึ้นในกรุงเทพฯเป็นจำนวนมาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเล็งเห็นประโยชน์ของการสร้างถนนและการตัดถนนว่า จะทำให้การเดินทางไปไหนมาไหนมีระยะสั้นลง ด้วยเหตุนี้การสร้างและการตัดถนนจึงมีจุดประสงค์เพื่อความสะดวกในการติดต่อไปมาค้าขายและเพื่อความสวยงามของบ้านเมืองการสร้างถนนสมัยนี้เป็นการสร้างถนนแบบตะวันตก ภายหลังการสร้างถนนแล้วได้มีบรรดาพ่อค้าและชาวกรุงส่วนหนึ่งหันมาก่อสร้างร้านค้าและบ้านเรือนที่อยู่อาศัยตามริมถนนทำให้ที่ดินริมถนนมีราคาแพง ถนนที่สร้างขึ้นในสมัยนี้ ได้แก่ ถนนเยาวราช ถนนจักรวรรดิ ถนนอนุวงศ์ ถนนบูรพา ถนนสามเสน และถนนราชดำเนิน เป็นต้น

การสร้างทางรถไฟในด้านการสร้างทางรถไฟตามแบบตะวันตก มีการสร้างทางรถไฟเชื่อมระหว่างกรุงเทพฯกับหัวเมืองในส่วนภูมิภาคทั้งภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้ แม้ว่าจุดมุ่งหมายในเบื้องต้นเพื่อประโยชน์ทางการปกครองและการรักษาความมั่นคงปลอดภัยของพระราชอาณาจักรก็ตาม แต่การสร้างทางรถไฟก็มีผลต่อการส่งเสริมทางด้านเศรษฐกิจด้วย เพราะเมื่อมีเส้นทางคมนาคมทางรถไฟใช้แล้ว ปรากฏว่าข้าวและพืชผลทางการเกษตรอื่นๆที่ส่งเข้ามาขายยังตลาดในกรุงเทพฯ เพื่อใช้บริโภคภายในประเทศและเพื่อการส่งออกต่างมีปริมาณเพิ่มมากขึ้น ทางรถไฟที่สร้างขึ้น ได้แก่ ทางรถไฟสายกรุงเทพ-นครราชสีมา ทางรถไฟสายเหนือ(ภายหลังระงับการก่อสร้างทางรถไฟสายเหนือเอาไว้ก่อน เพราะประสบ

ปัญหาเรื่องเงินทุน) ทางรถไฟสายใต้ นอกจากนี้ก็ยังมีทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-สมุทรปราการ กรุงเทพฯ-พระพุทธบาท กรุงเทพฯ-มหาชัย-ท่าจีน-แม่กลอง สายบางพระและสายแปดริ้ว เป็นต้น

2) การสื่อสารในสมัยโบราณการติดต่อสื่อสารยังต้องใช้คนเดินสาร ใช้เรือหรือใช้ม้าเป็นพาหนะ ซึ่งการไปรษณีย์เป็นไปอย่างล่าช้า ประกอบกับหนทางยังไม่สะดวกสบายเท่าใดนัก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชการที่ 5 ทรงทอดพระเนตรเห็นความสำคัญของกิจการสื่อสารว่าเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาประเทศและเพื่อบำบัดทุกข์ราษฎรในพื้นที่ห่างไกล (สุภักดิ์ อนุกุล, 2530) ตลอดจนเป็นการลดอำนาจของขุนนางเก่าและใช้เป็นช่องทางในการต่อต้านอิทธิพลของฝรั่งเศสที่พยายามแผ่อิทธิพลเข้ามาในคาบสมุทรอินโดจีนการสื่อสารจึงเป็นการสนับสนุนงานด้านความมั่นคงของชาติ ทรงก่อตั้งการไปรษณีย์และโทรเลขมีรายละเอียดดังนี้ (สุภักดิ์ อนุกุล, 2530)

ไปรษณีย์เปิดให้บริการเป็นครั้งแรก ณ วันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ. 2426 กรมไปรษณีย์ในสมัยนั้นอยู่ภายใต้การดูแลของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมหลวงภาณุพันธุ์วงศ์วรเดชมีตำแหน่งเป็น ผู้สำเร็จราชการกรมไปรษณีย์ มีสำนักงานใหญ่อยู่ที่ไปรษณียาคารตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาใกล้ปากคลองโอ่งอ่างปัจจุบันรื้อทิ้งเพื่อสร้างสะพานพระปกเกล้า(แต่มีการสร้างใหม่ที่ตำแหน่งใกล้เคียงเพื่อเปิดเป็นพิพิธภัณฑ์ในอนาคต

โทรเลข พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงกลาโหมดำเนินการก่อสร้างวางสายโทรเลขสำหรับสายโทรเลขสายแรกของประเทศเริ่มก่อสร้างในปี พ.ศ. 2418 จากกรุงเทพฯ - สมุทรปราการ ระยะทาง 45 กิโลเมตร และได้วางสายใต้น้ำต่อยาวออกไปจนถึงประภาคารที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยาสำหรับบอกข่าวเรือเข้า - ออก ต่อมาได้วางสายโทรเลขขึ้นอีกสายหนึ่งจากกรุงเทพฯ - บางปะอิน และขยายไปทั่วถึง

3) สาธารณูปโภคพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นถึงความจำเป็นต้องดูแลรักษาความสะอาดและจัดการสาธารณูปโภคภายในท้องถิ่น จึงทรงให้จัดตั้งกรมสุขาภิบาลขึ้นใน พ.ศ. 2440 เพื่อดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อยและป้องกันโรคภัยให้แก่ราษฎรและให้บริการด้านสาธารณูปโภค เช่น ไฟฟ้าและน้ำประปามีรายละเอียดดังนี้(สุภักดิ์ อนุกุล, 2530)

การไฟฟ้าเป็นพลังงานที่สำคัญและมีประโยชน์มาก เมื่อทรงมีโอกาสไปประพาสต่างประเทศได้ทรงทอดพระเนตรกิจการไฟฟ้าและทรงเห็นประโยชน์มหาศาลที่จะเกิดจากการมีไฟฟ้า จึงทรงริเริ่มให้มีการใช้ไฟฟ้าขึ้นในพระราชอาณาจักร โดยในปีพุทธศักราช 2427 พระองค์ทรงมอบหมายให้ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี(เจิม แสงชูโต) ซึ่งขณะนั้นเป็นกรมหมื่นไวยวรนาถ เป็นผู้นำมาใช้คนแรกพุทธศักราช 2433 ตั้งโรงไฟฟ้าที่วัดเลียบ หรือวัดราชบูรณะ ต่อมาบริษัทต่างชาติทั้ง 2 บริษัทได้รับช่วงงานจากกรมหมื่นไวยวรนาถ และก่อตั้งเป็นบริษัท

ไฟฟ้าสยาม ขึ้นในปีพุทธศักราช 2444 นับเป็นการบุกเบิกไฟฟ้าครั้งสำคัญของประวัติศาสตร์ไทย ในการเริ่มมีไฟฟ้าใช้ครั้งแรก

การประปาพระองค์ทรงเห็นว่าประเทศไทยควรมีน้ำสะอาดเพื่อใช้ในการอุปโภคและบริโภค เนื่องจากใช้น้ำในแม่น้ำลำคลองอาจก่อให้เกิดโรคระบาดดังที่เป็นมาในอดีตได้ ในปี 2452 โปรดเกล้าฯ ให้พระยายมราช (ปั้น สุขุม) เสนาบดีกระทรวงนครบาล จัดการประปาในกรุงเทพฯ โดยจ้างผู้เชี่ยวชาญชาวฝรั่งเศสมาจัดทำน้ำบริโภคน้ำที่สะอาดสำหรับประชาชนในเดือนกรกฎาคม พุทธศักราช 2452 โปรดให้ทำการเก็บกักน้ำที่คลองเชียงรากน้อย แขวงเมืองปทุมธานี และขุดคลองประปาสำหรับส่งน้ำเข้ามาถึงคลองสามเสนพร้อมกับฝังท่อและติดตั้งอุปกรณ์อื่นๆ ประกอบเป็นการประปาขึ้น แต่มีทันได้เสร็จสมบูรณ์ก็สิ้นรัชกาลเสียก่อน และกิจการนี้มาสำเร็จในสมัยรัชกาลที่ 6

4) การจัดตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกาศตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ใน วันที่ 4 มิถุนายน พ.ศ. 2416 เพื่อจัดวางหลักเกณฑ์ระบบการจัดเก็บภาษีอากร ให้เป็นระเบียบมีแบบแผน ควบคุมเจ้าภาษีอากร ให้จัดส่งเงินรายได้แผ่นดินให้ตรงตามกำหนดเวลา ถ้าผู้ใดละเมิดระเบียบแบบแผนการจัดส่งเงินภาษีอากรจะถูกลงโทษอย่างเฉียบขาด (เบญจา รุ่งเรืองศิลป์, 2560) ผู้เขียนพบว่าวิธีการดังกล่าวนอกจากจะป้องกันมิให้ประเทศมหาอำนาจตะวันตกเข้ามาค้าขายโดยตรงกับประชาชนแล้ว ยังเป็นการลดอำนาจของกลุ่มขุนนางเก่าที่เคยแสวงหารายได้จากการเก็บภาษีด้วยเช่นกัน

การปฏิรูปประเทศไทยในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

1. การลดอำนาจของกลุ่มขุนนางศักดินาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกระชับอำนาจและทำให้ฐานอำนาจของกลุ่มอำนาจเก่าที่มีความเชื่อแบบโบราณอ่อนแอลง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. 2411 โดยมีพระชนมายุเพียง 15 พรรษา(จุฬาลงกรณ์ราชบรรณาลัย, 2564 : ออนไลน์) ผู้เขียนพบเอกสารหลายแหล่งให้ข้อมูลตรงกันว่าว่าขณะนั้นการปกครองส่วนใหญ่อยู่ในมือของเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ผู้สำเร็จราชการแทนแผ่นดิน ทำให้เมื่อทรงบรรลุนิติภาวะแล้วจึงทรงพยายามที่จะรวบรวมอำนาจที่เคยอยู่ในมือของขุนนางมาที่สถาบันพระมหากษัตริย์ ใน พ.ศ. 2413 หลังจากขึ้นครองราชย์ได้ 2 ปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวางรากฐานทางอำนาจด้วยการตั้งกรมทหารมหาดเล็กขึ้น เพื่อสร้างฐานพระราชอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ผู้เขียนพบประเด็นที่น่าสนใจซึ่งผู้เขียนมองว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการรวมอำนาจ คือ ใน พ.ศ. 2416 ได้ออกพระราชบัญญัติหอรัษฎากรพิพัฒน์รวบรวมการเก็บภาษีเข้าสู่ศูนย์กลาง(จุฬาลงกรณ์ราชบรรณาลัย, 2564 โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.1) การดึงอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางมีการออกพระราชบัญญัติรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง มีการจัดทำงบประมาณมีการให้สัมปทานผูกขาดการค้าฝิ่น ป่อนเบี้ย ซึ่งเป็นการ

ทำลายกลุ่มผลประโยชน์ที่ฉ้อราษฎร์บังหลวง เลิกระบอบทาสและไพร่ซึ่งเท่ากับการยกเลิกระบบการเกณฑ์แรงงานอันเป็นฐานอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองที่สำคัญของกลุ่มขุนนางเก่า มีการจัดตั้งสภาที่ปรึกษาในพระองค์ และสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ซึ่งมีอำนาจในการออกกฎหมายให้คำปรึกษาและตรวจสอบ สมาชิกส่วนใหญ่เป็นชนหนุ่ม ทั้งที่เป็นพระอนุชาและสหาย เป็นการถ่วงดุลอำนาจกับขุนนางอนุรักษนิยมหัวโบราณ

1.2) การเลิกทาส ทรงประกาศเลิกทาสในช่วงปี พ.ศ. 2417- พ.ศ.2448 (จุฬาลงกรณ์ราชบรรณาลัย, 2564)นโยบายการเลิกทาสของพระองค์นั้นเพื่อให้ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคทัดเทียมกัน อันเป็นหลักการสำคัญของระบอบประชาธิปไตยใน ส่วนนี้ผู้เขียนเห็นว่าการเลิกทาส ยังเป็นการลดอำนาจของกลุ่มขุนนางที่ถือครองทาสเอาไว้เป็นจำนวนมาก โดยจำนวนทาสที่ถือครองนั้นมีความสัมพันธ์กับกำลังทหารของกลุ่มขุนนางด้วยเช่นกัน ดังนั้นการเลิกทาสในมิตินี้จึงเป็นการลดจำนวนทหารของกลุ่มขุนนางเก่าไปโดยปริยาย

2. การเปลี่ยนแปลงจากรัฐเกษตรกรรมไปสู่รัฐอุตสาหกรรมนับตั้งแต่ในยุคโบราณมา นั้นความเจริญรุ่งเรืองแห่งรัฐได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เน้นการติดต่อค้าขายกันเฉพาะในดินแดนที่เป็นภาคพื้นทวีป แต่ต่อมาด้วยความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และบรรดาเทคโนโลยีต่างๆประกอบกับการเดินทางเพื่อติดต่อค้าขายในดินแดนที่ห่างไกลกันมากขึ้น ความเจริญรุ่งเรืองที่เคยเกิดขึ้นในภาคพื้นทวีปจึงได้เคลื่อนตัวลงไปสู่ดินแดนที่เป็นชายขอบของทวีป (นรพัชร เสธงทอง, 2559) ในบันทึกพระราชกรณียกิจของพระองค์ได้โปรดให้สร้างทำนบและประตูนาเพื่อช่วยส่งน้ำ ให้เข้าถึงพื้นที่ทำการเพาะปลูกข้าวและได้พระราชทานพระบรมราชนุญาตให้บริษัทหุตคลองซึ่งเป็นบริษัทเอกชนรับสัมปทานหุตคลองทั่วราชอาณาจักร ทรงส่งเสริมให้มีการใช้เครื่องจักรเครื่องยนต์ ในการทำนาและมีการพระราชทาน รางวัลแก่บริษัท ห้างร้านที่ประดิษฐ์เครื่องจักรที่เหมาะสมกับความต้องการในการทำนาอีกด้วย จนกระทั่งเมื่อรัฐสยามต้องเผชิญกับลัทธิจักรวรรดินิยมในโลกตะวันตก ทำให้รัฐสยามต้องเร่งพัฒนาประเทศเพื่อเปลี่ยนจากรัฐเกษตรกรรมเป็นรัฐอุตสาหกรรม จนเกิดการปฏิรูปโครงสร้างการเมืองการปกครอง ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในเวลาต่อมา

3. กระแสปฏิวัติอุตสาหกรรมในโลกตะวันตก ความทันสมัยที่เกิดจากกระแสการปฏิวัติอุตสาหกรรมในชาติตะวันตก รวมถึงประเทศไทยนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จากการทำสนธิสัญญาเปิดการค้าเสรี และมีการปรับเปลี่ยนสังคมที่มุ่งสู่ความทันสมัยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเริ่มมีการปฏิรูปการปกครอง เกิดแนวคิดสร้างทางรถไฟเชื่อมระหว่างกรุงเทพฯ-อุบลราชธานี แล้วเสร็จในพ.ศ. 2473 (รัชกาลที่ 7) ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหลายมิติ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ของผู้คนที่ต่างพยายามปรับตัวหรือยอมรับสิ่งใหม่เข้ามาใช้ในวิถีชีวิตจนนำไปสู่การรื้อโครงสร้างระบบราชการเพื่อพัฒนาประเทศให้ทัดเทียมนานาชาติ

4. การพัฒนาประเทศให้มีความทันสมัยในสมัยรัชกาลที่ 5 ประเทศไทยเริ่มต้นพัฒนาทางเศรษฐกิจขึ้นไปอีกระดับหนึ่ง อันเป็นผลมาจากการติดต่อกับต่างประเทศอย่างกว้างขวาง ซึ่ง

ดำเนินมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ทำให้การค้ากับต่างประเทศที่ขยายตัวออกไป ประกอบกับความจำเป็นในการปรับตัวของไทยให้เข้าสู่ความทันสมัยตามแบบตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 5 ต่างก็มีส่วนเสริมสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจของไทย โดยมีหลักการบริหารราชการในสมัยปฏิรูปประเทศดังต่อไปนี้

1. การปฏิรูปหลักการใช้อำนาจบริหารราชการ การใช้อำนาจในการบริหารราชการในการปฏิรูปประเทศนับเป็นครั้งแรกที่มีการใช้อำนาจการบริหารครบทั้ง 3 ลักษณะ คือ หลักการรวมอำนาจการบริหาร หลักการแบ่งอำนาจการบริหาร และ หลักการกระจายอำนาจการบริหาร

1.1. หลักการรวมอำนาจการบริหาร คือการใช้อำนาจของพระมหากษัตริย์ในการบริหารราชการแบบรวมอำนาจไว้ส่วนกลาง โดยมีกรมกระทรวงเป็นผู้ช่วยในด้านต่างๆ

1.2. หลักการแบ่งอำนาจการบริหาร เป็นการแบ่งภาระของส่วนกลาง โดยมีการจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลเพื่อรับการแบ่งอำนาจให้ควบคุมดูแลการบริหารราชการในระดับเมืองและอำเภอต่างๆ

1.3. หลักการกระจายอำนาจการบริหารคือมีการกระจายหน้าที่ ความรับผิดชอบไปให้หน่วยงานในระดับท้องถิ่นรับผิดชอบดำเนินงานดูแลทุกข์สุขของประชาชนในแต่ละพื้นที่

2.การปฏิรูปนโยบายการบริหารราชการที่ใช้ในการปฏิรูปประเทศมีดังนี้

2.1 นโยบายการสร้างความเป็นเอกภาพของชาติ โดยทำการเลือกเมืองพระยามหานคร และเมืองประเทศราชที่มีความเสี่ยงต่อการแยกตัวเป็นอิสระมาจัดการปกครองรวมเป็นอาณาจักรเดียวกัน

2.2 นโยบายจัดระบบการบริหารราชการให้ทันสมัย ไม่ให้ประเทศตะวันตกใช้เป็นข้ออ้างในการรุกราน ดังเช่นที่เคยทำกับประเทศข้างเคียง โดยการจัดการบริหารเป็นกระทรวงแบ่งตามลักษณะหน้าที่การงาน เพื่อให้มีความชำนาญเฉพาะทางและมีมาตรฐานในการบริหารงานในแต่ละด้าน

2.3 นโยบายรวมอำนาจในการบริหารราชการ ให้ส่วนกลางสามารถควบคุมหัวเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ จัดระบบบริหารเป็นมณฑลเทศาภิบาลเพื่อให้มีตัวแทนของรัฐบาลกลางควบคุมการบริหารหัวเมืองอย่างใกล้ชิด

2.4 นโยบายดูแลทุกข์สุขของราษฎรให้ทั่วถึง โดยเลิกระบบทาสและไพร่ ยกเลิก “ระบบกินเมือง” ให้ราชการรับเงินเดือนโดยไม่ต้องหากินจากตำแหน่งหน้าที่ และให้ราษฎรมีส่วนช่วยในการบริหารแผ่นดินเป็นการเป็นการป้องกันมิให้ประเทศตะวันตกดึงประชาชนไทยไปขึ้นกับดินแดนในปกครองของตน

2.5 นโยบายการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยการจัดตั้งหน่วยงานบริหารในระดับท้องถิ่นในรูปแบบสุขาภิบาล นับเป็นความพยายามครั้งแรกที่เป็นการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครอง

3. การปฏิรูปกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการบริหารราชการในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้ทรงมีการปฏิรูประบบกฎหมาย และการศาลครั้งใหญ่ นับได้ว่าเป็นครั้งแรกของราชอาณาจักรไทย สำหรับในปัจจุบัน กฎหมายที่ใช้ในการจัดระเบียบบริหารราชการ เพื่อเป็นเครื่องมือหรือกลไกในการขับเคลื่อนภารกิจของข้าราชการให้บรรลุตามเป้าหมายที่ตั้งเอาไว้อย่างมีประสิทธิภาพ

ผลของการปฏิรูปประเทศ

1. การเกิดกบฏผู้มีบุญ ประเด็นการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่นำไปสู่การปฏิรูปการเมืองในมุมมองผู้เขียนอีกหนึ่งประเด็นคือการลุกฮือของผิบุญครั้งใหญ่คือกบฏผู้มีบุญอีสานระหว่าง พ.ศ.2444-2445 ในรัชกาลที่ 5 มีผิบุญถึง 60 คน กระจายอยู่ใน 13 จังหวัดอีสาน (สุริษา มุ่งมาตรมิตร, 2555) การเกิดขึ้นของขบวนการผู้มีบุญหรือที่เราเรียกกันว่ากบฏผู้มีบุญ ไม่ว่าจะเกิดขึ้นในยุคสมัยใดก็ตาม ผู้นำทางการเมืองที่ลุกขึ้นก่อการต่อต้านอำนาจรัฐจะสร้างอุดมการณ์ร่วมกันของชาวบ้าน เพื่อใช้เป็นฐานในการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองและสร้างบารมีทางการเมืองในอนาคตต่อไป ทั้งนี้แนวคิดในเรื่องของผู้มีบุญและการเกิดขบวนการผู้มีบุญจะมีความสัมพันธ์กันกับการใช้อำนาจรัฐไม่เป็นธรรม (นรพัชร เสางทอง, 2559) ในประเด็นนี้ผู้เขียนเห็นว่า มีการใช้อำนาจของเจ้าเมืองอย่างไม่เป็นธรรมในการเอารัดเอาเปรียบประชาชนในมณฑลภาคอีสาน ทำให้ความขัดแย้งทวีความรุนแรงขึ้นจนกลายเป็นเหตุความรุนแรง จนนำไปสู่การปฏิรูปโครงสร้างทางการเมืองในเวลาต่อมา

2. การช่วยเหลือจากต่างประเทศ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงหมายพระทัยว่าจะได้รับความช่วยเหลือจากต่างประเทศมากที่สุด คือ ประเทศรัสเซีย ซึ่งพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ที่มีความสัมพันธ์สนิมสนมกันมาก่อน เสด็จขึ้นครองราชย์มา 3 ปี

2.1) รัสเซีย ประเทศไทยเผชิญกับวิกฤต รศ.112 กรณีพิพาทระหว่างสยามกับฝรั่งเศส การเสด็จประพาสยุโรป ครั้งที่ 1 ของรัชกาลที่ 5 ครั้งนี้ (พ.ศ.2440) เพื่อแสวงหาชาติพันธมิตรมาช่วยส่งเสริมสร้างความมั่นคงของประเทศ และการประพาสยุโรปครั้งนี้ประสบความสำเร็จอย่างยิ่งในการสร้างสัมพันธไมตรีกับรัสเซียในสมัยซาร์นิโคลัสที่ 2 แห่งราชวงศ์โรมานอฟ อีกทั้งยังไม่ถูกดูหมิ่นว่าชาวสยามเป็นชาติที่ล้าหลังดั่งข้ออ้างในการเข้ายึดครองอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจ (Bake News, 2563) ในประเด็นนี้ผู้เขียนพบว่าในเชิงลึกแล้ว รัสเซียอาจจะช่วยสยามไม่ได้มากอย่างที่คาดหวังไว้ เนื่องจากรัสเซียเป็นมิตรลับกับฝรั่งเศส ส่งผลถึงความสัมพันธ์กับสยามหากจะช่วยเหลือสยามก็ช่วยมากไม่ได้ต้องคำนึงถึงฝรั่งเศส สุดท้ายพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ตัดสินพระทัยให้รัชกาลที่ 5 ไปถวายพระพรร่วมกัน และพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ได้มีการส่งพระบรมฉายาลักษณ์ของทั้งสองพระองค์ ณ พระราชวังปีเตอร์ฮอฟฟ์ ไปตีพิมพ์ใน

หนังสือพิมพ์ของประเทศต่างๆในยุโรป(ความสัมพันธ์ระหว่าง พระปิยมหาราช กับ พระเจ้าซาร์: Bake News) เป็นสถานการณ์ที่พระเจ้าซาร์ นิโคลัสที่ 2 พยายามจะช่วยเพื่อนอย่างดีที่สุดเท่าที่ทำได้ในตอนนั้น

ความสัมพันธ์ระหว่าง พระปิยมหาราช กับ พระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2

2.2) ประเทศญี่ปุ่นจากเอกสารทางการทูตของกระทรวงการต่างประเทศ อังกฤษระบุว่า ในปี พ.ศ.2450 รัฐบาลสยามมีที่ปรึกษาชาวต่างชาติหลายร้อยคน เช่น ชาว อังกฤษ 126 คน,ชาวเยอรมัน 36 คน,ชาวอิตาลี 2 คน,ชาวฮอลันดา 11 คน,ชาวญี่ปุ่น 9 คน, ชาวฝรั่งเศส 5 คน และชาวอเมริกา 4 คน เป็นต้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ได้เสด็จประพาสยุโรป 2 ครั้งในปี พ.ศ.2440 และ พ.ศ.2450 ซึ่งทำให้ทรงสามารถ สร้างพันธมิตรทางการทูตกับมหาอำนาจตะวันตกและเสริมสร้างความสัมพันธ์กับราชวงศ์ในยุโรป และทรงได้รับความสนใจเป็นอย่างมากในประเทศตะวันตกด้วย (สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุง โคเปนเฮเกน, 2564 : ออนไลน์) นอกจากนี้ผู้เขียนพบว่านายอินางาคิ มั่นจิโร (Inagaki Manjiro) อัครราชทูตญี่ปุ่นประจำสยามคนแรก พยายามผลักดันให้รัฐบาลสยามว่าจ้างชาวญี่ปุ่นเข้ามา ทำงานในสยามมากขึ้น โดยรัฐบาลญี่ปุ่นต้องการให้รัฐบาลสยามปฏิบัติตามมาตรฐานของยุโรปด้วยการพัฒนาอุตสาหกรรมการผลิตไหม โดยสาเหตุที่นายอินางาคิพยายามผลักดันให้ รัฐบาลสยามพัฒนาอุตสาหกรรมไหมนั้นได้รับการอธิบายว่า “ถ้าฝรั่งเศสสามารถแผ่อิทธิพลเข้า มาในแถบโคราชซึ่งเป็นดินแดนที่ฝรั่งเศสหมายมั่นปั้นมือมาเป็นเวลานานได้แล้วก็เท่ากับแผนการ ของฝรั่งเศสในอันที่ครองเอเชียประสบความสำเร็จ” อย่างไรก็ตาม อาจจะเป็นเหตุผลทาง การเมืองของอินางาคิเองที่ต้องการให้สยามจ้างชาวญี่ปุ่นมากกว่าจ้างชนชาติอื่น ซึ่งส่ง ผลประโยชน์ต่อพรรคพวกชาติตนเองมากกว่า แต่ก็ไมอาจปฏิเสธได้ว่าชาวญี่ปุ่นมีความเชี่ยวชาญ เรื่องไหมมากทีเดียว และนับเป็นอีกชาติมหาอำนาจที่ให้ความเป็นมิตรต่อสยามในช่วงเวลานั้น

การดำเนินพระราชวิเทศนโยบายในเวลาต่อมาจึงเป็นการพึ่งความคิดและปากของ ตนเองเป็นส่วนใหญ่ โดยทรงใช้ประเทศต่างๆ ในยุโรปทั้งประเทศเล็กประเทศใหญ่ให้ถ่วงดุล

อำนาจกันเองการปรับเปลี่ยนพระราชวิเทศบายใหม่นี้ ทรงต้องศึกษาถึงเครือข่ายและปัญหาทั้งความขัดแย้งและความเกี่ยวข้องกันของประเทศต่างๆ อย่างละเอียดรอบคอบ เพื่อจะได้ปฏิบัติต่อแต่ละประเทศอย่างถูกต้องและเหมาะสม ด้วยการทรงเลือกชาวยุโรปชาติต่างๆ มาร่วมดำเนินการตามนโยบายสร้างความเจริญและความมั่นคงให้แก่สยาม ทรงว่าจ้างชาวเบลเยียมและอเมริกัน ซึ่งมีนโยบายเป็นกลาง เข้ามาเป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ทรงว่าจ้างชาวเยอรมันซึ่งเป็นประเทศมหาอำนาจประเทศหนึ่งในยุโรปเข้ามาดำเนินการรถไฟซึ่งถือเป็นกิจการทางยุทธศาสตร์สำคัญเพราะเยอรมนีเป็น ทั้งคู่แข่งของรัสเซียและยังเป็นศัตรูของฝรั่งเศสอันเป็นเหตุให้ทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสกังวลใจกับพระราชวิเทศบายนี้ ไม่อาจที่จะทำการคุกคามเร่งรัดอย่างเดิม เป็นแต่เพียงต่างคุมเชิง ยอมให้สยามเป็นรัฐกันชนอันเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้สยามรอดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตก

สรุป

ในสมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสมัยที่ลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกกำลังขยายและคุกคามความมั่นคงของประเทศต่างๆ ในเอเชียและประเทศไทยก็ได้อยู่ในข้อยกเว้นดังกล่าวนี้ การคุกคามของประเทศมหาอำนาจตะวันตก ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจได้ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความจำเป็นที่จะต้องทำการปรับปรุงระบบการเมืองและการปกครองประเทศเพื่อให้สอดคล้องกับความผันแปรของสถานการณ์ เวลา ตลอดจนเพื่อความอยู่รอดของประเทศอีกด้วย การปรับปรุงการปกครองประเทศของพระองค์ในครั้งนั้น นับได้ว่าเป็นการเริ่มต้นแห่งการพัฒนาการเมืองของประเทศอย่างแท้จริง ซึ่งการพัฒนาการเมืองในครั้งนั้นก็ได้เป็นปัจจัยอันหนึ่งที่ช่วยมิให้ประเทศต้องประสบกับการจลาจลและความไม่สงบเรียบร้อยอันเกิดจากความล้มเหลวของระบบการเมืองที่ไม่สามารถจะตอบสนองความต้องการของคนในชาติ

อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิรูปประเทศเพราะทรงเห็นว่าเป็นหนทางหนึ่งที่จะรักษาเอกราชของบ้านเมืองไว้ได้ในช่วงการ ขยายลัทธิจักรวรรดินิยมของชาติตะวันตก การปรับปรุงการปกครองให้ทันสมัย ทำให้ชาวต่างชาติเห็นว่า ประเทศไทยเป็นประเทศที่เจริญแล้ว สามารถปกครองดูแลพัฒนาบ้านเมืองได้ นอกจากนี้ ยังทำให้เศรษฐกิจดีขึ้น ประชาชนมีความเป็นอยู่ดีขึ้น ประเทศชาติมีรายได้ในการทำนุบำรุงบ้านเมืองมากขึ้น ทำให้สายตาของชาวต่างชาติมองประเทศไทยต่างจากประเทศเพื่อนบ้านอื่น ๆ และด้วยการวางวิเทศบายทางการทูตกับชาติตะวันตกอย่างเหมาะสม ยอมรับว่าชาวยุโรปเป็นชาติที่เจริญ ให้เกียรติและยกย่อง พร้อมกับเปลี่ยนแปลงวิธีปฏิบัติบางอย่าง เพื่อให้เห็นว่าไทยไม่ใช่ชนชาติป่าเถื่อน เช่น ให้ข้าราชการสวมเสื้อเวลาเข้าเฝ้า นอกจากนั้น ยังยอมผ่อนปรนอย่างชาญฉลาด แม้

จะเสียผลประโยชน์หรือดินแดนไปบ้างแต่ก็เป็นส่วนน้อยแต่มากกว่าที่เหลืออยู่ ยังสามารถรักษาส่วนใหญ่ไว้ได้ ทำให้ประเทศไทยคงความเป็นชาติที่มีเอกราชมาได้อย่างตลอดรอดคล้องกับแนวคิดดังต่อไปนี้

1. **แนวคิดเรื่องทฤษฎีความทันสมัย** โดยเป็นการมุ่งเน้นการเติบโตทางวัตถุหรือการปฏิวัติอุตสาหกรรม ซึ่งประเทศที่พัฒนาแล้วอย่างประเทศในโลกรตะวันตกจะเข้ามามีบทบาทในการกำหนดรูปแบบและทิศทางในการพัฒนา และถ่ายทอดแนวคิดดังกล่าวลงสู่ประเทศโลกที่สามทำให้รัฐสยามในยุคนี้ต้องเผชิญกับการปรับตัวทางโครงสร้าง เพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบโลก

2. **แนวคิดรัฐจักรวรรดินิยม** เป็นแนวความคิดของชาตินิยมอาณานิคมในยุโรป ที่จะขยายอำนาจและอิทธิพลของตนเข้าครอบครองดินแดนที่ล่าหลัง และด้วยความสำเร็จในทวีปต่างๆซึ่งรัฐสยามในเวลานั้นกำลังถูกคุกคามจากประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส ที่พยายามจะเข้ามามีอิทธิพลเหนือดินแดนของรัฐสยาม ทำให้ต้องมีการปฏิรูปโครงสร้างทางการเมืองการปกครอง เพื่อให้มีความทันสมัยรับมือกับภัยคุกคามจากรัฐมหาอำนาจเหล่านี้ได้

เอกสารอ้างอิง

- โกวิท วงศ์สุรวัฒน์. (2553). *การเมืองการปกครองไทย: หลายมิติ* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- นรพัชร เสางทอง. (2557). *การเมืองในประเทศไทยฟิลิปปินส์*, เอกสารประกอบการบรรยายการเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.
- _____. (2559). *อิทธิพลของไตรภูมิพระร่วงกับปรากฏการณ์ทางการเมืองของไทย*. รายงานรวมบทความวิจัยสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติครั้งที่ 3 ปี 2559 เล่มที่ 2 กลุ่มสาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปศาสตร์ (เมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม 2559), หน้า 185-192.
- _____. (2559). *การขุดคอคอดกระกับความมั่นคงทางภูมิรัฐศาสตร์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้*. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยปทุมธานี*, 8(1), 143-153.
- เบญจา รุ่งเรืองศิลป์. (2560). *คลังข้อมูลดิจิทัลเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. สืบค้น 6 กันยายน 2564, จาก <https://so06.tci-thaijo.org>
- พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2526). *เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. 103 และพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ข้าราชการปกครองแผ่นดิน*. กรุงเทพฯ: บริษัท จันวณิชย์ จำกัด
- โรม บุนนาค. (2560). *เรื่องเก่าเล่าสนุก*. สืบค้น 6 กันยายน 2564, จาก mgronline.com/onlinesection/

สุภักดิ์ อนุกุล. 2530. วันสำคัญของไทย. สืบค้นวันที่ 22 พฤศจิกายน 2564 จาก <https://www.lib.ru.ac.th/journal/oct/>

สุริษา มุ่งมาตรมิตร .(2555). ซ่อนเร้น ไม่ซ่อนลับ เกร็ดไสยศาสตร์ในประวัติศาสตร์ไทย สำนักพิมพ์ยิปซี พ.ศ.2555. สืบค้นเมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน 2564. จาก www.thairath.co.th/content/

Bake News. (2563). ความสัมพันธ์ระหว่างพระปิยมหาราชกับพระเจ้าชาร์นิโคลัสที่ 2. สืบค้นวันที่ 22 พฤศจิกายน 2564. จาก <https://www.blockdit.com/series/>

